

'Een kind voor mijn deur'

Ellen ten Berge boekstaafde het verhaal van een onderduik

Het is woensdag 25 augustus. De zon schijnt. In het huis aan de Anna Paulownalaan 18 is mevrouw Ten Berge om elf uur naar beneden gekomen om plaats te nemen op de versierde stoel die voor haar is klaar gezet. Ze voelt zich nog wat koud en rillerig. De baby die twee weken geleden geboren is, slaapt boven in de wieg naast het ouderlijk bed. Ze hoopt dat de geluiden van beneden het prille meisje niet wakker maken.

De oudere kinderen die straks uit school komen, zullen wel blij zijn dat mamma weer is zoals ze was. Als ze haar ogen sluit duizelt het haar een beetje, maar met de ogen open kijkt ze de tuin in. De zomer is al over zijn hoogtepunt heen. In de achtertuin ziet ze een eekhoorn de hazelaar uitschieten met een nootje voor zijn wintervoorraad. Het ijverige dier brengt een glimlach op haar gezicht.

Dan klinkt de bel van de voordeur. Gelukkig nauwelijks hoorbaar, ook voor de hulp en het kindermisje. Mevrouw Ten Berge doet open en wordt fluisterend angesproken door een vrouw met de brandende vraag: U heeft kinderen, zoudt u er nog een bij willen nemen? Een joods jongetje van zeven jaar.

Bommel

De lezer begrijpt het al. We zijn in het jaar 1943. Het is oorlog en

voor joodse kinderen zijn onderduikadressen nodig. In dit geval in Amersfoort. Met de vraag aan de deur begint een relaas met risico's dat bijna twee jaar zal gaan duren en aan complexiteit en omvang zal toenemen, want er zouden naast het jongetje nog drie onderduikers bijkomen.

De baby boven was het zesde kind in het gezin en de kleine kinderschare zou gaan fungeren als sociale camouflage. De moeder overlegde die avond met haar man en een paar dagen later was Gideon Litten, die Bommel zou gaan heten, met zijn donkere krullen, het zevende kind op nummer 18 aan de Anna Paulownalaan.

Breder kader

De vrouw des huizes is de moeder van Ellen ten Berge uit Soest. Zij, de baby van toen, kwam in het bezit van de herinneringen die haar moeder in de jaren '80 van de vorige eeuw heeft beschreven op basis van losse notities uit de oorlogstijd. Zij heeft haar moeders verhaal enigszins gereidigd en op instigatie van Maurits Nibbering van het Nationaal Monument Kamp Amersfoort in een breder kader geplaatst.

Dat bredere kader is een bijna literair procédé dat het boek (op 27 april jl. in het voormalige kamp Amersfoort ten doop gehouden) een even oorspronkelijk als bijzonder karakter

geeft. Voor het goede begrip moeten we eerst even naar de Verenigde Staten. Daar heeft de filmregisseur Steven Spielberg een project op poten gezet onder de naam Survivors of the Shoah. Visual History Foundation, California, USA. Voor dat project zijn in Israël de onderduikers van de Anna Paulownalaan gefilmd en geïnterviewd.

Ivriet

Naast genoemde Gideon Litten, zijn dat de meisjes van toen en vrouwen van nu Lida Lissauer (onderduiknaam Aleida Bosboom) en Nettie Pakter (onderduiknaam Joke van Donkelaar). Ze vertelden over hun ervaringen in het Ivriet (het moderne Hebreeuws) dat voor Ellen ten Berge is vertaald. Zij heeft uit het vertaalde materiaal een keuze gemaakt en hun onderduikverhalen nog met eigen interviews in Nederland en Israël en soms over de telefoon aangevuld. Voorwaar geen geringe taak. Zo maakt de lezer kennis met de belevenissen op één en het zelfde onderduikadres door verschillende personen die de gebeurtenissen kleuren vanuit hun eigen invalshoek. De laatste onderduiker was een een gedeserteerde Oostenrijkse soldaat die in het boek een marginale rol speelt.

● *Het huis aan de Anna Paulownalaan 18 in Amersfoort, zoals het er nu uit ziet.*

De auteur ging nóg een stap verder. Ze heeft haar eigen broers en zussen gevraagd ook hun herinneringen te vertellen. Alleen de oudsten wisten zich de onderduikers te herinneren, maar de jongeren voegen op hun manier interessant materiaal toe. Zo wordt bijvoorbeeld de vraag opgeworpen of de ouders niet een te groot risico hebben genomen. Een van de kinderen neemt een afwijzend standpunt in. Maar de lezer krijgt ook een aardig kijkje in de interne verhoudingen binnen het gezin en dat leest als een psychologische roman.

Grote risico's

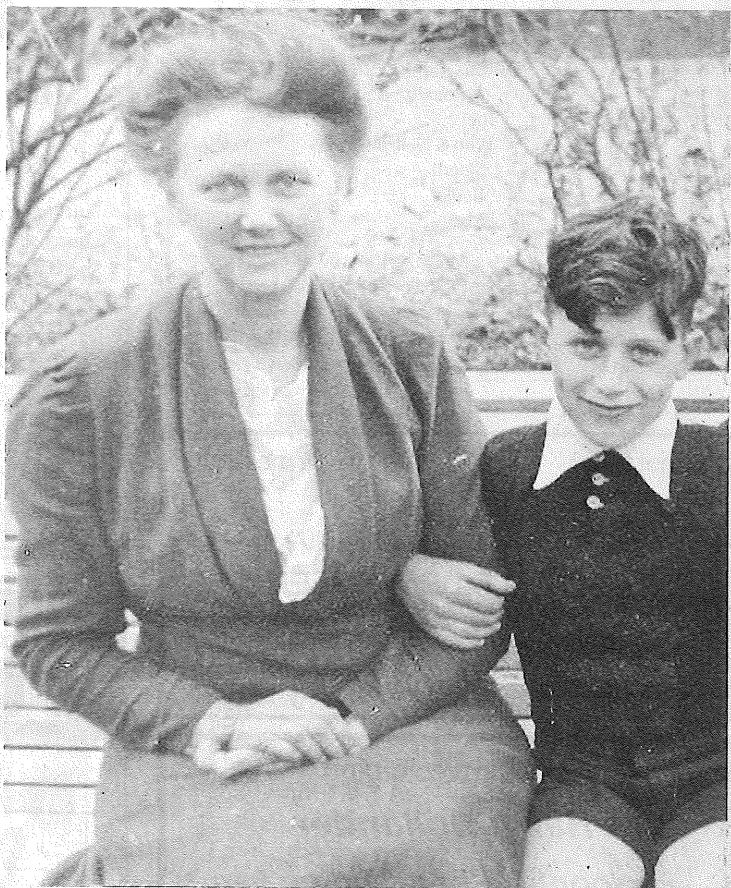
Het risico dat vader en moeder Ten Berge namen, was letterlijk levensgroot. De ouders zetten hun eigen leven en het lot van hun kinderen op het spel. Hun burens waren een Duits echtpaar met dochtertje Ursula en dat kind speelde 'ausgerechnet' bij de Ten Berges in de tuin en kwam nog op verjaardagsvisite ook.

Wie maar een vage notie heeft hoe dat onderduiken eigenlijk was, maakt kennis met allerlei praktische en organisatorische zaken. Wat deed het gezin met luchtalarm? Hoe was de schuilkelder ingericht? Welke afspraken werden gemaakt? Wie zorgde voor vervalste persoonsbewijzen? Hoe kwamen ze aan voedsel in de beruchte hongerwinter? Wat de laatste vraag betreft: Lida Lissauer zag er niet joods uit met haar blauwe ogen en blonde lokken, terwijl haar verpleegstersuniform Duitsers soepeler maakte. Zij ging op pad en bracht veel eetbaars binnen. Haar onderduiken was dus niet dag in dag uit kniezen onder een afdakje of een eindeloos verstoppertje spelen. Voor Nettie Pakter was het verstandig zoveel mogelijk binnen te blijven. Haar zorg betrof de kinderen. Gideon speelde met de jongens vaak buiten.

Discretie

"Iedere Chinees leert van kinds af aan discreet te zijn" schrijft Jung Chang in "Wilde zwanen". Dat lijkt bij de kinderen Ten Berge ook het geval te zijn. Ze hebben de kleine Gideon als een broertje in hun kring opgenomen en Lida en Nettie geaccepteerd als hulp voor hen en het huishouden. Maar de Ten Berges mochten hun mond niet voorbij praten en moesten zwijgen op cruciale momenten. Zo ook toen Duitsers hun huis doorzochten waarbij de kinderen stil aan tafel zaten en in spanning afwachten of de vlam in de pan zou slaan. Een bloedstollend moment dat bewondering afdwingt.

Ellen ten Berge heeft de bijdragen van de onderduikers en de andere gezinsleden niet onder een strenge wals van een eenvormige redactie doorgetrokken, maar ieder zijn eigen manier van vertellen gelaten. De stijlen variëren. Van wat warzig tot overdacht en evenwichtig. Daarmee is de authenticiteit van de vertelling behouden gebleven. Na de bevrijding kwam voor de onderduikers de ontzuivering: hun dierbaren waren er niet meer.

● *Mevrouw M. ten Berge-Grol met onderduikkind Gideon Litten.*

Verraad, transport, kampen zijn de sleutelwoorden. Allen zijn naar Israël gegaan en hebben een nieuw bestaan opgebouwd. Een ontroerend document.

Jan Postema

Ellen ten Berge: Een kind voor mijn deur. Onderduik in Amersfoort. Verbum, Laren 2010. ISBN 97 890 7427 4487.